

Emine Sevgi Özdamar'da Annedili Arayışı: Travmadan Yeni bir Dile Yolculuk

R. Gökçen Çiflik*

Öz

Bu yazı, göçü edebiyatının temel mevzularından biri haline getiren yazar Emine Sevgi Özdamar'ın birbiriyle bağlantılı hikayeleri "Annedili" ve "Dededili"nin ekseninde, yaşadığı göçün ardından güncel zamanda ana dilini kaybeden hikâye anlatıcısının bu süreçteki deneyimini konu edinir. "Annedili" adlı hikâyede yaşadığı kültürden politik ve ekonomik nedenlerle sürgün edilen ben anlatıcı geçmişte ait olduğu mekânı değiştirir. Bir yer değiştirme cezası olan sürgün yahut sürgünden farklı olarak kişinin kendi rızasıyla mekân değiştirdiği göç, birey için zor bir yaşamı beraberinde getirir. Mekân yalnızca hafıza, dil, kültür, benliğin bir ifadesi değil, tüm bunların ötesinde kimliğin taşıyıcısıdır. İnsanın yerleşikliğini çeşitli nedenlerle değiştirmesi, yeni mekân üzerinden kuracağı bu yeni yaşantılarla çatışmasını beraberinde getirir. Bu çatışma, göçe maruz kalan anlatıcının deneyimlediği yitirilen geçmiş ve eksik deneyimlenen bir şimdiki zamanın arasında kalmanın sonucu olarak ortaya çıkar. Hikâyelerde anlatıcı, bu çatışmayı sağaltmak için kaybettiği dilini aramak üzere yola çıkar ve çözümü kökenin de ötesine giderek ana dilinin en eski haline ulaşmakta bulur. İkinci hikâyeye olan "Dededili"nde bu yolculukta yeniden ana dilini anımsayan anlatıcı, dil üzerinden kökene, kayıp geçmişe ait farklı kültürel mekânları da yeniden deneyimler. Sonradan dahil olunan mekânın dili ve köken dil arasında çıkılan bu yolculukta birbirinden farklı üç dili bir araya getiren anlatıcının yaşadığı bu deneyim bahsedilen çatışmalar nedeniyle parçalanmış benliğini yeniden kazanmasının bir yolu olur. Özdamar, dillerin bir araya gelerek oluşturduğu bu yeni kültürel mekânı, benliğini yitiren anlatıcının dönüşümünü yansıttığı çok kültürlü ve dilli alternatif bir hikâyeye evreninde geliştirir. En

* Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans öğrencisi.
gokcen.ciflk@gmail.com
Makalenin gönderim tarihi:30.05.2019. Makalenin kabul tarihi:16.08.2019.

nihayetinde, kayıpla başlanılan yolculuk kültürel birleşmenin, melezliğin ve çok kültürlülüğün çözüm olduğu dünyayı okuyucuya sunar.

Anahtar Kelimeler: göç, göçmen edebiyatı, dil, kültürel mekân, göçe ilişkin travma

In Search of the Mother Tongue in Emine Sevgi Özdamar's Literary Works: The Journey from a Trauma to a New Language

Abstract

This paper deals with two related stories, titled "Annedili" (Mother Tongue) and "Dededili" (Grandfather Tongue), written by Emine Sevgi Özdamar as an author whose literary works concentrate on immigration. These stories both feature the experiences of a first-person narrator who loses her mother tongue after her immigration. In "Annedili," the subject of the story, who is exiled from her culture for political and economic reasons, does not only change her physical location, but also her cultural identity. Either as a punishment of changing places or as an act of immigration in which a person willingly changes places, exile generates a difficult life for an individual. Space is the carrier of memory, language, culture, self and above all, identity. The change of the place for any reason, willingly or forcibly, creates a new conflict between the individual and the experiences that are brought by the new setting. This conflict occurs as a result of the mixed feelings that are experienced by the subject of the story due to losing the past and missing the present. As a way to deal with this kind of a conflict in the stories, the subject of the story tracks the oldest roots of her language. In the second story named "Dededili," the subject, who remembers her mother tongue, re-experiences different places and cultural codes from her past thanks to this language. Synthesizing three different languages through the journey between the second location and the original location, the experiences of the subject provides for the recovery of the subject's self which was torn due to the above-mentioned conflicts. Özdamar develops a new cultural space in which those three different languages are blended in an alternative multicultural and multilingual story universe that represents the transformation of the subject. Finally, the journey, which starts with a loss, offers a world in which cultural union, hybridity and multiculturalism are solutions.

Key Words: immigration, migrant literature, language, cultural space, migration related trauma

Giriş

Dil, bireyin kendi kimliğini, kendini tanımlama şeklini, varlığının sınırlarını ve belki de düşünme biçimlerini oluştururken aynı zamanda bireyi toplumun bir parçası yapan kültürün gelişen, yıkan, eksik bırakan ve yeniden oluşturan bir unsurdur. Birey, ilk kez kendini dil aracılığıyla ifade ederken bir yandan da dilin imkânlarıyla kendini toplum içinde her daim yeniden kurmaya devam eder. Dil, kimliğin ve toplumsallık içinde varlığı kurulan bireyin olduğu ve düzene doğru yolculuğunun başladığı ilk dünyadır. Julia Kristeva *Revolution in Poetic Language* adlı eserinde bebeğin dil öncesi alan olan semiyotik dönemde henüz toplumun yasasına, düzenin sınırlarına dahil olmadığını fakat sembolik düzene, yani dilin alanına girişiyle düzene, yasaya ve kendini öteki üzerinden kurduğu bir alana geçiş yaptığını belirtir. (Kristeva, 1984). Dil; düzenin, babanın yasasının bir taşıyıcısı olarak özneyi kurar ve özneyi yasa dâhilinde var olabileceği bir dünyanın içine atar. Dolayısıyla öznenin içinde bulunduğu dünyadaki konumu, bulunduğu yer ve dilin kendine has merhaleleri birbiriyle bağlantılıdır. Dilin mesele edinildiği bir alan olarak farklı dillerin karşılaşma alanı olan *göçmen edebiyatı* bireyin kendini yeniden kurduğu, tanımladığı bir alandır. Bireyin anadili ve sonradan edinilen diller arasında kendi benliğini, yaşantısını dil aracılığıyla biçimlendirdiği bu alanda dilin konumu göçmen edebiyatının temel karakteristiğini oluşturur. Bireyin anadili ve ikinci diller arasında gerçekleşen ilişkisini belirleyen unsurların başında ise göç öncesi ve göç sonrası edindiği deneyimleri gelir. Göç sırasında hem fiziksel hem de psikolojik bir kayıpla yüzleşen birey, yoğun bir endişe ve depresyonla yüzleşir. (George, 2012, s.430) Göç sonrasında ise yeni bir mekânla hızlı karşılaşmanın etkisiyle birey kendi kültürünün, kimliğinin, alışkanlıklarının ve alışık olduğu mekâna dair anılarının kayıpla karşı karşıya gelir. Nostalji, izolasyon, depresyon, suçluluk ve hayal kırıklığı gibi deneyimler birey üzerinde göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası yaşantıların oluşturduğu göçle bağlantılı bir travma yaratır. Bu travmayı aktarmanın en iyi yollarından biri ise bunları dil aracılığıyla yazıya aktarmaktır. Bu aktarımın bir ürünü olarak bireyin kendi benliğini açığa çıkardığı, kimliğini tanımladığı ve kurduğu göçmen edebiyatı göçmenin yaşadığı deneyimlerin

diğer bir deyişle potansiyel zor şartların oluşturduğu travmanın dil aracılığıyla açığa çıkarıldığı bir alandır.

Almanya'ya işçi göçünün başlamasından günümüze kadar Almanya'da eser üreten Türkiyeli yazarlar bu edebiyatın anlamlandırılması açısından büyük önem taşır. Göçmen edebiyatının öncüleri olarak görülen *Birinci kuşak* yazarlar 1960-1965 yılları arası eser üreterek metinlerini Türkçe kaleme almışlardır. (Kocadoru, 2004, s.134) Birinci kuşak yazarlardan farklı olarak ikinci kuşak yazarlar metinlerini Almanca üretmişlerdir. *Arada kalmışlık* duygusunun hâkim olduğu bu metinlerde, Emine Sevgi Özdamar ile birlikte Feridun Zaimoğlu, Zafer Şenocak gibi isimler ön plana çıkararak Türkiye kökenli Almanca üretilen göçmen edebiyatının önemli bir kolunu oluşturmuştur. (Balci, 2018, s.98)

1946 yılında Malatya'da dünyaya gelen Emine Sevgi Özdamar, yetişkinliğine kadar İstanbul ve Bursa'da büyümüştür. Almanya'ya ilk defa 18 yaşında giden Özdamar, 1965-1967 yıllarında Batı Almanya'da bir fabrikada iki yıl işçi olarak çalışmıştır. Sonrasında oyunculuk eğitimi için İstanbul'a dönen yazar, 1976 yılında tiyatro eğitimi için tekrar Almanya'da yaşamaya başlar. Almanca kaleme aldığı metinlerinde göçü ve arada kalmışlığı temel mevzusu haline getiren yazar, *göçmen edebiyatı* (Migrantenliterature) olarak adlandırılan melez, çok kültürlü ve dilli edebiyatın önemli isimlerinden biri haline gelmiştir. Özdamar'ın 1990 yılında Almanca olarak yayımlanan ve 2013 yılında ise Fikret Doğan tarafından Türkçeye *Annedili* (Mutterzunge) adıyla çevrilen öykü kitabı yazarın kaleme aldığı ilk eseridir. Daha sonra yazar Almanca yazdığı ve Ayşe Sabuncuoğlu tarafından *Hayat Bir Kervansaray* (1992) ve İlknur Özdemir tarafından *Haliçli Köprü* (1998) olarak Türkçeye çevrilen ilk romanlarını kaleme almıştır. Özdamar'ın Almanca olarak ürettiği edebiyatında ana dil sorunu, göçmenin kimliği, yersiz-yurtsuzluk duygusu, Türkiye siyaseti, karma kültür ve arada kalmışlık gibi meseleler metinlerin başlıca konularındandır.

Özdamar'ın ilk öykü kitabı olan *Annedili* içerisinde 4 öyküyü barındırır. (2013). Hikâyelerde dilin anlamı, tanımı ve dilin içinde olduğu mekânın sınırları giderek muğlaklaşır. Dil salt bir iletişim aracı olmaktan çıkarak kimliğin belirleyicisi, geçmiş ve şimdinin

travma aktarıcısı halini alır. Bu travmanın kaynağı öykülerde anlatıcının memleketinde maruz kaldığı kültürel çatışmalar, politik şiddet, ekonomik problemler olarak karşımıza çıkar. Göç sonrası oluşan göçe dair travmayı ise anlatıcının yeni bir mekânda deneyimlediği hızlı kültürel karşılaşmalar, Alman ve Türk kültürü arasındaki farklılıklar ve deneyimlenen kayıp hissi oluşturur. Yabancı olduğu dil ile karşı karşıya kalan anlatıcının yaşadıkları ve dil üzerinden oluşan kaybın kaynaklığını ettiği göçle bağlantılı travma hikayelerin ana odağıdır. Hikâyelerde dil, öykülerin ana karakteristiğini belirleyen bir meseleye dönüşür ve ikinci dil ile gerçekleşen bu karşılaşma kimlik krizinin, göçün ve göç sonrası deneyimlenen aktarma sorununun, iletişimsizliğin oluşturduğu bir travmanın kaynaklığını yapar. Göçle birlikte değişen güncel mekân ve kültürel kodlar dil aracılığıyla yeniden kurulmaya çalışılan temsili imkânsız kılar çünkü anlatıcının belleği artık geçmişin ve kültürün taşıyıcısı olan anadilinin çok uzağında yani fiziksel olarak farklı bir mekândadır. Fakat öznenin karşılaştığı bu noksanlık onun arayışını durdurmaz; özne ve dil, köken kültürün arayışıyla başlayan yolculukta dönüşerek çoklu kültürleri ve dilleri de kendi içine alır. Hikâye anlatıcısı melez bir dilin, mekânın ve kültürün sınırlarında tüm bu unsurları kendi kimliğinde sorunsuz taşıyacağı bir dünyanın arayışındadır. En nihayetinde, her iki hikâye kendini yolculuğun sonunda “kelime toplayıcısı” olarak niteleyen ben anlatıcının içinde bulunduğu mekânın kültürleri arasında bir bağa ulaşmaya çalıştığı alternatif bir kültürel mekânın arayışını konu edinir.

Bu yazıda yukarıda bahsedilen dil ve mekân kavramları üzerinden *Annedili* adlı öykü kitabındaki “Annedili” ve “Dededili” adlı öyküleri incelenecek, yazarın anlatıcının yukarıda belirtilen yolculuğu sırasında öykülerinde dili nasıl dönüştürdüğü, dil aracılığıyla göç travmasının ve kimlik krizinin bir aktarımı olarak öykü evrenini nasıl inşa ettiği üzerine düşünülecektir.¹ Bununla birlikte, bu yazı Emine Sevgi Özdamar’ın “Annedili” adlı hikâyesinde anlatıcı karakterin içine doğup büyüdüğü memleketi olan mekânı göç aracılığıyla değiştirmesinin ardından iki dil ve kimlik arasında kaybolduğunu

¹ Hikayelerin yakın okuması Türkçe çeviri üzerinden yapılacaktır.

ve bu yitirilmişlik, dilsizlik, iletişimsizlik üzerine kurulan yaşantının anlatıcı için bir travma haline geldiğini iddia ediyor. Yazının temel argümanına göre, “Dededili”nde ben-anlatıcı, “Annedili”nde göç sonucu deneyimlediği yukarıda belirtilen bu travmayı köken diline ulaşarak Türkçe, Almanca ve Arapça üzerinden çok kültürlü ve dilli bir alternatif kültürel mekân arayışıyla oluşturmaya çalışır. Hikâyenin kapanışında anlatıcının kendini “kelime toplayıcısı” (Özdamar, 2013, s.40) olarak tanımlaması ise anlatıcının aynı anda deneyimlediği farklı kültürlerin dillerini ve yaşantılarını ortak bir paydada buluşturma amacının nihayete eriştiğini gösterir.

“Annedili”yle Başlayan Yolculuktan “Dededili”ne Doğru

1960’lı yıllarda Türkiye’den Almanya’ya işçi göçleri olmuş ve pek çok Türkiyeli işçi para kazanma amacıyla konuk işçi olarak Almanya’da yaşamaya başlamıştır. Yaşadığı toplumun düzeninden maddesel olarak kopsa bile sembolik düzende edindiği kavramları, geleneği ve kültürü geride bırakamayan özne; bavulunda dil ile taşıdığı bir dünyayı, yani dilin kurulumunu sağladığı belleğini de yanında taşımıştır. Emine Sevgi Özdamar’ın edebiyatı; belleğin, yaşanan travmanın ve kimlik krizinin nasıl yeni bir sembolik düzende, ikinci dilin geçişken dünyasında yeniden üretildiğinin örneklerinden biridir. Özdamar, en çok dikkat çeken eserlerinden biri olan *Annedili* adlı ilk öykü kitabında yaşanan çatışmaları ve bunun ardından gelen deneyimi derinlemesine inceleyerek bu çok kültürlü ve dilli dünyayı okura aktarır. Kitapta sırasıyla “Annedili”, “Dededili”, “Karagöz Almanya’da” ve “BİR TEMİZLİKÇİ KADININ KARIYERİ Almanya Anıları” adlı 4 öykü bulunur. Öykülerin her birinde Almanya’ya göç eden Türkiyeli karakterlerin hikayeleri anlatılır.

Emine Sevgi Özdamar’ın “Annedili” öyküsünde 1.tekil şahıs olarak konuşan ben-anlatıcı politik sebeplerden dolayı sürgüne mahkûm kılınmıştır. (2013, s14.) Hikâyede Berlin şehri yabancı kökenli çeşitli kültürlerden insanların barındığı, sığındığı kozmopolit bir mekân işlevi görür. Hikâye boyunca anlatıcı hem güncel mekânla ve bu mekânın dili olan Almanca aracılığıyla hem de sürgünden

önce ait olduğu mekân olan köken kültürüyle diyalog halindedir. I. Chambers (2005) göçerliği ve sürgünü “kesintili bir var olma durumu” ve “geride bırakılan yerle bir kavgaya tutuşma biçimi” (s.11) olarak tanımlar. “Annedili”nin anlatıcısı, çocukluğundan itibaren tüm kültürel değerlerine aşina olduğu memleketini terk etmesi sebebiyle göçmeyi seçtiği yahut göçe zorlandığı memleketine geri döndüğünde kesintili bir durum yaşayarak oradaki kültüre yabancılaşır. Artık göçle başlayan bu yolculukta ne bireyin içine doğduğu memleket olarak tanımlanabilecek mekân ne de bireyin kendi benliği aynı değildir. Anlatıcının göç sonrası geri dönüp iletişim kurduğu annesinin anlatıcısına “saçlarının yarısını Almanya’da bırakmışsın” (Özdamar, 2013, s.7) dediği kısım, bu yabancılaşmayı etkili bir şekilde yansıtır çünkü anlatıcı artık başka bir kültürün içinde ve o kültüre ait izler taşımaktayken konuştuğu dil ve güncel deneyimleri dahil her yaşantısı artık Türk ve Alman kültürü tarafından biçimlenir. Bu durum, göç sonucu deneyimlenen yolculuk esnasında veya sonrasında karşılaştığı sorunların, anlatıcılığı göç öncesinden daha farklı bir benliğe ve kimliğe dönüştürmesinden kaynaklanır. Yabancı ülkede yaşamının sonucu ait olduğu mekândan kopan anlatıcı zorunlu olarak içine doğduğu mekâna aynı şekilde geri dönemez çünkü değişim kaçınılmazdır. Anlatıcının şimdiki zamanın sınırlarında hatırladığı anıları geçmişe dâhildir, yani anlatıcı henüz köken kültürüyle tüm bağları kopmayan, aradaki iletişimin kesintisiz devam ettiği geçmişini şimdinin süzgecinde hatırlar. Hikâyenin ileri kısmında ise ben anlatıcı güncel şimdide geçmiş hatırlarken annesiyle konuştukları ve geçmişine dair tüm anılara kaynaklık eden anadilini sadece uzaktan anımsayabildiğini, cümlelerin ise zihninde bir yabancı dil gibi belirmediğini söyler. Anlatıcının yaşadığı bu kaybı “Onun annedilinde söylediği annecümlelerini şimdi ancak sesini gözümün önüne getirdiğimden anımsayabiliyorum, cümlelerin kendisi iyi öğrendiğim yabancı bir dil gibi geliyor kulağıma.” (Özdamar, 2013, s.7) alıntısı metinde iyice gün yüzüne çıkarır. Anlatıcı için şimdiki zaman ve geçmiş arasındaki denge yitirilmiştir ve bu yitimin sonucunda yabancılaşma ve arada kalmışlığı deneyimleyen anlatıcının unutulmuş anadilinin kökenlerine ulaşarak diller arası muğlaklığın ve sınırların aşıldığı bir dünyayı araması giderek metnin temel mevzusu haline gelir.

Hjelmsvlev dili “anlığımızın derinliklerine sinen, bireyin ve topluluğunun katılım yoluyla edindikleri anılar gömüsü” (Rifat, 2018, s.46) olarak tanımlarken konuşma yetisinin ise iyi yahut kötü karakteristiklerden bağımsız aile, kişilik ve ulus gibi kavramların ayırıcı özellikleriyle şekillendiğini belirtir. Hikâyede anıların ve belleğin kaynağı olan anadil fiziksel mekânın değişimiyle ben anlatıcıya yabancılaşmıştır. Dilin kaybı mekâna, kültüre ve insana yabancılaşma doğurur. Anlatıcı annesine İstanbul’un neden böyle karanlık olduğunu sorduğunda annesinin “İstanbul’un ışıkları hep böyleydi, senin gözlerin Alman ışıklarına alışmış.” (Özdamar, 2013, s.8) cevabı bu kopuşun, yabancılaşmanın fiziksel mekân üzerinden kurulduğunu iyi bir şekilde gösterir. Anlatıcı, çevrenin değişmesiyle hem fiziksel hem de öze ait bir değişimin içine girmiştir. Bireyin doğumundan sürgün yahut göç anına kadar içinde şekillendiği dil, öteki kültüre ve mekâna geçişle mutlak bir tekillikten çoğul bir düzene doğru geçer. Bu anlatıcı için konuşma yetisinin yanında fikrini ve algısını değiştiren bir yolculuğun başlangıcını yansıtır. Dili yasaya tabi olunan bir düzen, öznenin sınırlarının kurulduğu bir dünya olarak değerlendirdiğimizde, sürgünün özneyi ikinci şekilde farklı bir dünyanın dilsel yasasına tabi kıldığını söyleyebiliriz. Anlatıcı bu ikincil mekânda zamanla başka bir düzene tabi kılındığında yabancılaşma ve uyum sorunu ortaya çıkar. Belleğinde köken olarak beliren mekânda kurulan anadiline olan bu yabancılaşma giderek anadilin kaybına yahut eksikliğine dönüşür. En nihayetinde anlatıcı artık göçten sonra geri döndüğü memleketinde dilsizliğe, iletişimsizliğe hapsolür:

Mahirin kardeşi sanki ağzında acı bir şey varmış da tüküremiyormuş gibi öylece orada oturuyordu, ipince bir gömlek vardı üzerinde, benimse üzerimde balıkçı yakalı siyah bir kazak.
“Kardeş al, giy şunu.” Mahir’in kardeşi yabancı bir dilde konuşuyormuşum gibi baktı bana. Neden yarım Berlin’de duruyorum ki? Neden o gençleri aramaya gitmiyorum. (Özdamar, 2013, s.11)

Anlatıcının Türkiye’de deneyimlediği siyasi ve politik şiddet, travmalar metinde zorunlu göçün temel sebebi olarak ortaya çıkar. Ben anlatıcının anadilini kaybetmesi yahut anadiline yabancılaşma süreci, yaşadığı travma dolu geçmişin etkisidir. Anlatıcının bu yiti-

minin kaynağı Almanya'ya ve Alman kültürüne sağlamaya çalıştığı uyumun yanında, şiddet kaynaklı bir geçmişin yarattığı derin travmadır. Geçmiş karanlık ve acıyla doludur fakat hafızanın derinliklerinden silinse bile geçmişin eksikliği de ben anlatıcısı huzura eriş-tirmez. Anlatıcı, alıntıda da belirtildiği üzere, geçmişe geri dönerek yüzleşmeyi metnin çeşitli yerlerinde düşünür ve metnin devamında bu yüzleşmenin, acıyı ve travmayı sağaltmanın yolu kayıp anadilinin sınırlarından geçer.

“Annedili”nde anlatıcının zihni güncel zaman mekânı olan Almanya ve geçmişte doğup büyüdüğü yer olarak bugünkü kimliğini belirleyen Türkiye arasında gidip gelir. Chambers'a (2005) göre “başka yerlerden gelmek, buralı değil de “orali” olmak ve dolayısıyla aynı anda hem “içeride hem de dışarıda olmak” (s.16) durumu tarihlerin ve hafızaların kesiştiği yerde yaşamayı beraberinde getirir. Hikâye ben anlatıcısı zihni tarih ve hafızanın çözülüş ve dağılışını bir arada deneyimler. Anlatıcı ne geçmişini ne de bugününü belirleyen mekâna tam olarak aittir, arada kalma durumu vardır. Anlatıcı, ayrılmak zorunda kaldığı anavatanından bir kopuş yaşamıştır. Göç anlatıcının dilinin, dininin, müziğinin ve belki giyim kuşamının, tüm alışkanlıklarının, zorunlu yahut değil, değişmesine sebep olmuştur. Hikâyede geçmişe dönen zihinde görüldüğü üzere anavatanındaki ekonomik yoksunluklar, siyasi baskı gibi sebeplerle anlatıcı canı pahasına mecbur bırakılarak sürgüne yahut kendi rızasıyla tüm alışkanlıklarını kırarak göçe maruz kalır. Sürgünü seçen yahut sürülen kişi göçün nihai bir sonucu olarak “dört bir yana saçılmış bir tarihsel miras ile heterojen bir şimdiki zaman arasında” kendisini evde hissetmek ister fakat o artık köken kültür için bir yabancıdır. (Chambers, 2005, s.14) Tıpkı hikayedeki annenin belirttiği üzere ben anlatıcının gözleri artık “Alman ışıklarına” (Özdamar, 2013, s.8) aşınadır, yani şimdiki zamanda yüzleştiği bu tarihsel miras, annesinin dili ve geleneği onun için mutlak anlamını yitirmiştir. Kendini yabancı olarak konumlandıran anlatıcı artık Chambers'ın (2005) belirttiği gibi içinde yaşadığı zamanı sorgulayan bir mevcudiyete bürünerek kültürel bir kaybın eşliğindedir. (s.11) Hikâyenin anlatıcısı ise deneyimlediği bu kaybı yine dil üzerinden anlamlandırır:

Bir keresinde, şehirlerarası bir trenin lokantasında bir masada oturdum, diğer masada bir adam vardı, bir kitaba kaptırmıştı kendini, acaba ne okuyor diye düşündüm. Yemek listesiydi. Annedilimi belki şehirlerarası trenin lokantasında kaybettim. (Özdamar, 2013 s.10)

Azade Seyhan'ın (2001) göçmen edebiyatına dair *Writing Outside the Nation* adlı geniş kapsamlı eserinde belirttiği üzere bellek, her zaman şimdiki anı şimdinin ötesine geçiren bir temsil işlevine sahiptir ve bu temsil dilin doğasına hastır. (s.418) Hikâyenin anlatıcısının kaybın peşinden gitmesi ve bu kaybı ana diliyle özdeşleştirilmesi, bir temsil ihtiyacından kaynaklanır. Anadilin kaybı temsil eksikliği doğurarak anlatıcının şimdiki zamanını da etkiler. Anlatıcının şimdiki zamanını temsil etme işlevi gören ikinci dili Almanca, metin boyu Almanca'nın gramer yapısına uygun olmayan ve Alman dil ve kültüründen farklı olarak Türkçeye has deyim ve sözcüklerle doludur. (Asutay ve Çelik, 2015, s.292) Anadil, kaybolmasına rağmen onun etkileri metnin dilinde ve ben anlatıcının belleğinde etkisini sürdürür. Dolayısıyla anadilin tekrar hatırlanması anlatıcının dil aracılığıyla gerçekleştirmek istediği temsili kesintisiz bir hale getirecektir. Anlatıcı, Almanca ve anadili Türkçe arasında bir bağ kuracak ve kaybı sonlandıracaktır. İki dil ve kültür arasında sıkışmasına rağmen anlatıcılığı her iki dile de bağlayan yaşantılar, anılar ve arzular arada köprü kurulması ihtiyacını doğurur. Seyhan'ın (2003) da belirttiği gibi göçmen topluluklarda yeniden oluşturulan geçmişin hatırlanması, onun unutulmaması ve kaydının tutulması göçmenin kimliği ve yaşantısının önemli bir parçasını oluşturur. (s.418) Dilin kaybı, bu hatırlamanın önündeki en büyük engel olarak anlatıcı üzerinde derin bir travma ve kimlik bunalımı yaratır. Dolayısıyla, bu yönüyle hikâyede temel travma, bu zorlu süreçte göçle birlikte doğal olarak ortaya çıkan, yitirilen temsil hakkı ve anlatıcının iletişimsizliğe hapsedilişidir. En nihayetinde, bu çok kültürlü dünyada daha zengin bir ifade biçimi sağlayacak bir çözüm olarak anadilin yeniden bulunuşu, anlatıcıya kendisini temsil hakkını daha zengin bir biçimde sunarak içinde bulunduğu mekânla bütünleşmesini sağlayacaktır.

Walter Benjamin (2014) bir şiddetin ürünü olarak yaşanan, tanın edilen deneyimin aktarılamaz, ifade edilemez bir doğası olduğunu belirtir. (s.94) Benjamin'e göre öznenin bu tanıklığı dile aktarması

anında bir kriz oluşur ve dil işlevini yitirir. Göç ve yerinden edilmeyle kaynaklanan sosyal kırılmalar hem bireyin hem de toplu yaşamın yitimine yol açar. (Seyhan, 1992, s.418) Bu sosyal kırılmalarda göçün kendisinin rolü olduğu gibi göçe sebep olan nedenler de ön plana çıkar. Hikâyenin ben anlatıcısı darbelerin sonlandığı ilk demokratik hareketleri, bireysel ve toplu yargılamaların yaşandığı, politik tansiyonun yüksek olduğu 60-70'li yılların Türkiye'sini hatırlar. Hikâyede anlatıcının yabancılaşmasında göç öncesi yaşadığı deneyimin, şiddetin etkisi büyüktür. Anlatıcının zihni geçmişte deneyimlediği politik şiddeti, ayrıştırılmayı, ötekileştirmeyi hatırlayarak şiddet anına geri döner fakat bu temsili aktaramaz. Göçle birlikte kaybedilen anadil, onun bu tanıklığı tam olarak deneyimlemesini önler. Örneğin, anlatıcının “Darağacına asılmış birinin annesinin söylediği cümleleri şimdiki zamanda Almanca gibi” (Özdamar, 2005, s.8) hatırlaması, şimdiki zamandan geriye dönüp bakılan bu deneyime olan yabancılaşmayı gösterir. Yabancılaşma ve iletişimsizlik göçe maruz kalan anlatıcının yaşadığı temel problem ilk hikâyede çeşitli kişilerle ilişkisi üzerinden açığa çıkar. Anlatıcı için bu kayıp sadece göçle bağdaştırılmaz, onun da ötesine geçen bir geçmişle bağlantı kurulur. Göç öncesi ve göç sırasında yaşanan şiddetin yanında Osmanlı kültürünün İslami izlerinden kurtulmak amacıyla silindiği Kemalist reformların baskılarına kadar geçmişe ulaşan zihin kendi belleğiyle birlikte kayıp bir kültürel belleğin de yansması olur.

Yaşanılan bu kaybın, yabancılaşmanın bir sonucu olarak deneyimlenemeyen ortaklığın çözümü, hikâye boyunca gelenekle çevrili anavatana dönme arzusu içinde olan anlatıcı için yine dil ile mümkün olacaktır. “Annedili”nin anlatıcısı dilin bu muğlak, güvenilmez sınırlarında gezinmesine rağmen bunun sebebinin dilin yetersizliği değil, dilin kaybı olduğunu “yazıların bile gözüne iyi öğrendiği yabancı bir dil gibi gözüktüğü” (Özdamar, 2005, s.9) durumuyla belirtir. Mekânın değişimi, yazının değişimini doğurduğu gibi anlatıcı nezdinde dilin doğasını ve algılanışını da değiştirmiştir. Peki bunun çözümü nedir? Nitekim anlatıcı anadiline ulaşarak bu eksikliği tamamlamanın yolunu anadilinin de ötesine, kökene dönmekte bulur:

Arapça öğreneceğim, bir zamanlar bizim yazımızdı, kurtuluş savaşı-
mızdan sonra 1927'de Atatürk Arap harflerini yasakladı, Latin harf-

leri geldi, dedem sadece Arap alfabesini biliyordu, bense sadece Latin alfabesini...belki önce dedeme dönmeliyim, işte o zaman anneme ve annediline giden yolu bulabilirim. (Özdamar, 2005, s.11)

Güncel zamanda Doğu ve Batı Berlin arasında gidip gelen anlatıcının zihni geçmişle bağlantılı olarak kendini inşa eder. Şiddetle, kayıpla ve güçle dolu bir geçmiş şimdiki zamanın ışığındaki mekânda gün yüzüne çıkmak için bekler. Seyhan'ın (2003) belirttiği üzere bir bellek olarak tanımlanan kültür geçmişe gömülüdür. (s.16) Topluluğun belleği ise bu "geçmiş deneyim" ile ilişkilidir. Bu deneyim Almanya'ya çalışmak üzere göçen anlatıcı için erken dönem Cumhuriyetin baskıcı uygulamalarından kayıp Osmanlı kültürüne kadar uzanır. Geç dönem Osmanlı, Türk reformları, baskılar, siyasal şiddet gibi iz bırakan olaylar bu geçmiş deneyimi anlatıcının bilincinde açığa çıkarır. Anlatıcı için kaybolan dilin sebebi güçle başlarken kimlik krizi onun daha da ötesine uzanır. Ata dili olarak sembolize edilen Arapça, anlatıcı için kaybın kaynağına ulaşacağı yolda krizi sağıltmak için kurmayı arzuladığı diller arası köprüde bir geçiş, bir alternatif yol olacaktır. Kayıpla başlayan bu yolculukta krizi çözebilmek için diğer bir deyişle benliğini uyumla inşa edebilmek için anlatıcı köken dile doğru bir yolculuğa çıkar.

“Dededili”nin Sınırlarında Kimlik Arayışı

Göç, kişinin yaşadığı mekânı kendi isteğiyle yahut dışarıdan sebeplerle değiştirdiği, yeni, tekinsiz bir yolculuktur. Göç, zorunlu veya gönüllü olabileceği gibi bir sürgün yöntemi olarak ait olduğu yerden kopmanın bir cezası da olabilir. (Chambers, 2005, s.10) Kişinin yaşadığı yurdunu çeşitli sebeplerle değiştirmesi, mekânın değişimiyle birlikte psikolojik etkiler oluşturur. Mekânın; hafızanın, belleğin, deneyimin aktarım şekillerinin, toplumsallığın ve tüm bunlardan öte dilin kurulduğu bir ortam olmasından ötürü bu hızlı değişim, anlatıcı üzerinde bir “arada kalmışlık” yaratır. Göçerlik; köksüzlük duygusu, farklı dünyalar arasında yitirilmiş bir geçmiş ile bütünleşmesi olanaksız bir geçmiş ile şimdiki zaman arasında kalma durumu olarak tanımlanır. (Chambers, s.11) Bu arada kalmışlığın, bütünleşmemenin yarattığı kimlik krizi ve çeşitli kötü deneyimler

sonucu oluşan travmanın sağaltım yolu, “Dededili”nin ilk öyküyle aynı sese sahip anlatıcısının dil aracılığıyla geçmişin bilgisine ulaşma çabasında karşımıza çıkar.² İlk öykünün devamı olarak ilerleyen “Dededili”nde anlatıcı anadilindeki halihazırda unuttuğu kelimelere ulaşmak amacıyla yitirilen bir köken dil, kültürün ve tarihin taşıyıcısı olarak konumlandığı Arapçayı öğrenmek amacıyla İbni Abdullah adlı bir Arapça yazı hocasından ders almaya başlar. İbni Abdullah üzerinden ben anlatıcı şarka dair bilgiyi, kültürü ve belli motifleri yeniden kurar. İbni Abdullah ve onun yazı odası anlatıcının kayıp olarak tanımladığı kökenine, hafızasına ulaşacağı bir araç olmanın yanında geleneksel ilişkileri yeniden kurduğu, performe ettiği bir durak olma işlevi görür. Anlatıcı fiziksel olarak İbni Abdullah'ın yazı odasına dahil olduğu anda geleneksel ilişkiler de yeniden üretilir. İlişkinin boyutu geleneksel hoca-talebe ilişkisi üzerinden kurularak başlar:

Eğer babam beni çıraklık edeyim diye sizin yanınıza getirseydi, elinize teslim edip şöyle derdi: “Usta işte eti sizin kemiği benim, ona hocalık edin, eğer söylediklerinize gözünü, kulağını, kalbini açmazsa ensesine şaplağı indirin, dayak atan hocanın eli cennetten çıkmadır, vurduğu yerde gül biter. (Özdamar, 2005, s.13)

Anlatıcı, Abdullah'ın Kur'an aracılığıyla dili öğretmesinin ardından Kur'an cümleleriyle karşılaştığında farklı bir kültürel zamana ulaşarak şarkı sözleri, masallar, kısa hikayeler gibi yitirdiği geleneğin bilgisine ulaşmaya başlar. Arapça ve Türkçe'nin ortak belleği, sınırları dil aracılığıyla yeniden kurmayı ve ulusa, etnik kökene, sınıfa dair bir birliktelik oluşturmayı sağlar. Bu yönüyle, İbni Abdullah ile kurulan geleneksel hoca-öğrenci ilişkisi zamanla edebiyatın, Kur'an'ın, hikayelerin içinden gelen geleneksel aşık-sevgili ilişkisine dönüşür. Kayıp dil, kültüre dair motiflerin yeniden canlandırılmasıyla açığa

² Göç eylemi, göç çalışmalarında göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası olarak üç aşamaya ayrılır. Bu süreçte, göç öncesi aşamada ekonomik yetersizlikler, politik baskılar, savaş gibi ağır durumlarla baş eden bireyin deneyimlerinin yanında göç sırasında ve sonrasında yaşadığı hızlı değişim ve kültürel şoktan dolayı yüksek düzeyde endişe, depresyon ve kayıp gibi travmaya sebep olacak durumlar ortaya çıkar. (George, 2012, s.431) Dolayısıyla, metinde anlatıcının deneyimlediği anadilin kaybını anlatıcının göç öncesi ve sonrası yaşantılarının göçle bağlantılı bir travması olarak okumak mümkündür.

çkar. Hikâye boyunca kodlar, dil aracılığıyla farklı mekânların bilgisine ulaşılarak oluşturulur. Anlatıcı, İbni Abdullah'ın yazı odasına ulaşıp oranın bilgisine dahil olduğunda artık Berlin'deki mekânlara da farklı gözle bakar. Yazı odasının dışına çıktığında şehirde Arapçanın ve Arapların peşine düşer. Arapların çokça yaşadığı semtlere gidip oraya dahil olmaya çalışır. Bu süreçte İbni Abdullah'ın kimliğiyle bütünleşen anlatıcı onun varlığını “içimdeki İbni Abdullah” olarak niteler. (Özdamar, 2013, s.19) Anlatıcı tüm bunları rüya ve gerçeklik arasında anlatır, içsel bir yolculuğun peşinde olduğu izlenimi oluşur. En nihayetinde, yazı odasıyla başlayan bu yolculuğa Berlin'deki diğer kültürlerin yaşadığı mekanlar, semtler dahil olur. Anlatıcı takip ettiği, izlerinin kendi dilinde var olduğunu düşündüğü bir ortaklığın arayışıyla Arap kültürüne dahil olmaya çalışır çünkü yazı odası gibi bu da farklı bir kültürel mekandır ve ona dahil olabilmek demek çatışmanın ortadan kalkması anlamına gelecektir:

Kudamm'a gittim, orada dikildim, gelip geçen bütün Arap erkeklerini saydım, bir Arap lokantasına oturdum, garsonu altı kez su almaya gönderdim, altı kez Arap sayayım diye. Başörtülü Arap kadınların peşi sıra yürüdüm, hamile kızları yanlarındaydı; eteklerinin altına girmek istiyorum, mini minnacık olmak istiyorum,... (Özdamar, 2013, s.19)

Geleneksel kültürel kodların yeniden üretilmesinden sonra anlatıcı ve Abdullah'ın birbirine benzeyen Almanya öncesi yaşadıkları politik şiddet, katliamlar, sürgünler açığa çıkar. İbni Abdullah'ın “Yedi kardeşim savaşta öldü. Ben yaralanınca hükümete karşı sesimi yükselttim, hükümetime göre ben bir komünistim.” (Özdamar, 2005, s.14) diyerek açıkladığı geçmişiyle anlatıcının “ülkemde o kadar çok ölü arkadaş bıraktım ki anlatamam. On yedi yaşında bir çocuğu astılar, hükümetime göre ben bir komünistim.” (s.14) itirafı her iki karakterin göç öncesi süreçte yaşadığı deneyimin ve bunun sonrasında oluşan travmanın şiddetini gösterir. Anlatıcı ve İbni Abdullah arasında ortak bir kimlik kurulur. Her ikisi de aslında ifade ettiklerinden dolayı fiziksel mekândan sürgün edilmiştir. Kaybın arayışı ile başlayarak Arapçaya doğru giden bu yolculukta, diller arası çok kültürlü bir dünyada kesişen travmaların ortak hikayesi ve bunların aktarılabilir hale getirilmesi istenci; anlatıcının dil aracılığıyla tanık-

lığa yani hafızaya ulaşmasının bir yolu olarak karşımıza çıkar. Anlatıcı İbni Abdullah ile kurduğu ortaklıkla başlattığı bu arayışı fiziksel olarak Almanya sınırları içinde olmasına rağmen farklı kültürel sembollere işaret eden bir mekânda oluşturur. Dil ve mekân arasında kurulan ortak semboller arasındaki örtüşme hikâye boyunca sürer. Wilmesdorf'taki yazı odasının sınırları Almanya içinde olsa da daha geniş anlamlara, deneyimlere açılan bir kapı olarak oluşturulur. Özdamar'ın metinlerinde diller ve mekânlar arasında aranan, ulaşılmak istenen bu kayıp bellek, sadece bir ağıtın göstergesi değil sınırları aşan ve metinlerin ötesine geçerek dilden dile aktarılan bir karnaval dünyanın yansımasıdır. (Seyhan, 2003, s.420) Diğer bir deyişle, anlatıcının kayıp anadilinin ötesine geçen bu arayışı, travmayı sağaltarak belleğini yeni dillerin dünyalarında çatışmaksızın şekillendirme arzusundan kaynaklanır. Anlatıcının Arapça ile birlikte geçmiş hikâyelere, deyimlere, atasözlerine ulaşması, kelimeleri hatırlaması da bu aranan karnaval dünyanın bir başlangıcı olarak karşımıza çıkar.

Homi Bhabha'ya (1994) göre gündelik fiziksel mekânın yanında bireyin kültürel ilişkilerini deneyimlediği fiziksel olmayan bir "üçüncü alan/uzam" vardır. (s.36) Bhabha'ya göre bu "üçüncü mekân" insanların kültürel etkileşimlerini deneyimledikleri, değişik kültürlerle irtibatta oldukları çoklu alanlardan oluşur. (s.34) Bu alanlar dilin yanında ortak bir geleneğin, kültürel söylemin üretilmesine de katkıda bulunur. Göçün nihai sonucu olarak birey köken kültürüyle birlikte baskın kültürlerle ve hatta kendi gibi başka kültürlerle karşılaşır, iletişime geçer ve bu kültürleri deneyimler. Erken yaşta Almanya'ya göçen Özdamar'ın edebiyatında bu iç içe geçerek birbiriyle çatışan, birbirine karışan ve iletişimde kalan kültürlerin oluşturduğu üçüncü uzamları hikâyelerinde görmek mümkündür. Hikâyede anlatıcı için İbni Abdullah'ın yazı odası Almanyadan ve batılı kimliğin gösterenlerinden farklı bir mekân olan şarkı hem fiziksel hem zihinsel olarak oluşturur. Anlatıcının köken kültürüne ulaşabileceği bir yol olarak tanımladığı Dededili, yani Arapça fiziksel mekanla iç içe geçer. Dilin kendisi ise bir üçüncü uzamı temsil eder. Dilin somut hali olan harfler deneyimin ve hislerin göstereni olur:

Ağızımdan harfler çıktı. Kimisi bir kuşa benziyordu, kimisi üzerine ok saplanmış bir kalbe, kimisi bir kervana, kimisi uyuklayan develere, kimisi bir ırmağa kimisi, kimisi rüzgarda uçuşan ağaçlara, kimisi yürüyen bir yılan, kimisi yağmur ve rüzgar altında üşüyen nar ağaçları-na... (Özdamar, 2005, s.15)

Hikâye boyunca Arapça harfler canlanır ve anlatıcının zihninde yazı odasıyla birlikte yaşayan, somut varlıklara dönüşür. Artık harfler anlatıcının İbni Abdullah ile kurduğu ilişkiye göre karakterlere bürünmeye başlar:

Yazı odasına girdim. Harfler kumaşların üzerinde bekliyorlar beni. Bugün bazılarının yüzünde vakur bir ifade var, kendi kalplerinin çökünlüğünü dinliyorlar; bazısının gözleri tamamen, bazısının da yarı kapalı... (Özdamar, 2005, s.25)

Harflerin bu canlanması kendi kimliğini, geçmişini arayan anlatıcının, mekânla kurduğu ilişkinin sembolik düzeyde bir göstereni olur. Anlatıcının zihninde taşıdığı sonsuz uzamlara olan erişimi göçüp geldiği yeni kültürün içinde saptamaya uğrar, geçmişin tanıklığı uyumlu bugünün içinde harmanlanamaz. Bu aşamada anlatıcı, geçmişe giden yolun, o kültürel üçüncü uzamın köken diline ulaşmak olduğu kararını alarak Arapça öğrenme yoluyla geçmiş deneyime ulaşmayı dener. Arapça, belleğinde biriktirdiği anılar gibi harfler aracılığıyla fiziksel/görsel olarak varlığını sürdürmesine rağmen hikâyenin anlatıcısı bu görüntüleri aktaramaz. Hikâye boyunca anlatıcı; üçüncü uzamlar, harfler ve fiziksel mekanla bir birliktelik oluşturur, bu birliktelik dağılır, parçalanır ve tekrar harflerle gün yüzüne çıkar ve bir uyum yakalanmaya çalışılır. Anlatıcı hatırladığı Arapça kelimelerin Türkçedeki anlamlarını Almanca olarak ifade eder ve kelimeler aracılığıyla ortaklık yakalamaya çalışır. Almanca içindeki Türkiye kültürü Arapça ve Türkçe'nin tarihsel bağıyla yeniden bulunur:

“İbni Abdullah'a sordum:

“Biliyor musun bu kelimeleri? *Leb-* Dudak, *Duçar-* yakalanmış, *Mazi-* Geçmiş, *Medyun-* Borçlu, *Yetim-* Babası yada anası ölmüş çocuk

“Evet” dedi İbni Abdullah, “ama biraz değişik geliyorlar kulağa.” Dedim: “Bu kelimeler senin ülkenden kalkıp benim ülkeme gelene kadar yolda biraz değiştiler.” (Özdamar, 2005, s.25)

Kelimeler ortak bir kökenden doğmuş olsalar da başka bir kültürel uzamda kullanıldığında hem telaffuz hem de anlam olarak farklılık gösterir. Tarihsel süreçte birbiriyle etkileşime giren tüm diller için bu doğal bir süreçtir. Dilin bu göçü doğal, acısız bir göçtür, farklılıklar olsa bile benzer bir kaynaktan doğan ortak bir deneyimin edinimleridir. Kelimelerin göçü anlatıcının ve İbni Abdullah'ın yaşadığı göç gibi keskin, yıkıcı ve baskılayıcı bir yıkım içermez. Anlatıcı, deneyimlediği güçle birlikte tüm bu kendisine verili sözlüğü zaman içerisinde kaybetmeye mahkûm kılınır. Bu yüzden hikâye boyunca Arapça kökenli Türkçe çeşitli kelimeleri ve anlamlarını hatırlamak ve anlamları yeniden bulmak, deneyimin aktarımına giden yolda anlatıcı için hayati bir süreç olarak ortaya çıkar.

Bellek; geçmişte beyinde depolanan bir olayın, olgunun veya yaşantının şimdiki zamanın sınırlarında yeniden çağrılması ve kurulması durumunu ifade eder. Bellek geçmişten şimdikiye bir oluş halinde ilerler. Geçmişte yaşanan olaylar bilinç düzeyinde yer alırken bellek bu bilinç düzeyinde oluşturulanlar üzerinden kurulur. (Karak, 2019) Hikâyelerin anlatıcısı her ne kadar Almanya'ya kendisini kanalize etse bile ne geçmişe ne de şimdikiye ait olabilir. Bu, anlatıcının temel mevzularından biridir ve dilin yeniden aranışı, deneyimlenen kesintiye durdurarak diller ve kültürler arasında anlatıcının uyum sağlayabileceği yeni bir kültürel mekânı üretmek açısından önemlidir. Bu noktada, anlatıcının bugün ve geçmişi harmanlayan belleği, arayışını kendi yaşantısı gibi müdahaleye uğrayan Türkçe üzerinden bilinç düzeyine getirir. Ulus devletinin etkisiyle 12 Temmuz 1934 yılında Türkçenin Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırılarak ulusal bir dil haline getirildiği Dil Devrimi, anlatıcının aradığı geçmişi ve deneyimini bulma sürecinin en büyük engellerinden biri olarak metinde karşımıza çıkar. Anlatıcı dil devrimi ve kendi zorunlu göçü arasında baskıyla ilişkilendirdiği bir bağlantı kurar. Göç, anavatanında oluşmuş olan bütün kültürel uzamların yeni bir mekânda tekrar üretilmesi durumunu ortaya çıkarırken ideoloji tarafından belli başlı kelimelerin sürgün edildiği siyasi bir baskının ürünü olarak dilin zorunlu dönüşümü de anlatıcının güncel zamanda deneyimlediği zorunlu olarak ortaya çıkan kayıpla bağlantı kurmasına yol açar:

Atatürk'ün ölüm günlerinde hançerim yırtılırcasına şiirler okurdum, ama o tuttu Arap alfabesini yasakladı, oysa buna mecbur değildi. Bu yasak kafamın yarısının kesilmesi gibi bir şeydi. Ailemin bütün isimleri Arapça: Fatma, Mustafa, Ali, Semra... (Özdamar, 2005, s.25)

Anlatıcının “kafamın yarısının kesilmesi” olarak tanımladığı bu kültürel uzamda inşa edilen kelimelerin sürgünü, hatırlamanın yani geçmiş deneyime giden yolculuğun önündeki bir engel olarak ortaya çıkar. Anlatıcı, kendisinin bile onca zamana rağmen etkilerini deneyimlediğini belirttiği bu zorunlu değişimi güncel zamandaki fiziksel güçle bağdaştırır. En nihayetinde, anlatıcının belleği erken dönemde modernleşen Türkiye'nin sancılı sürecinden, 70'li yıllarda baskılanan sol harekete doğru uzanan bir geçmiş ile kendi kişisel hikayesini bir araya getirir. Kökene dayalı dile ulaştığında bu baskıyı ortadan kaldıracak ve bellek yeni bir uzamda özgürleşecektir. Nitekim Osmanlı kültürünü çağrıştıran Arapça kelimelerin tekrarı ve yeniden hatırlanışı anlatıcının ve bunun doğrultusunda metnin bize bu nihai amacını sunar.

Hikâye boyunca anlatıcının deneyimlediği bütün ilişkiler fiziksel uzamlar dışında içsel zamanda deneyimlediği farklı uzamsal boyutlara sahiptir. Bu kültürü içselleştirmenin bir yöntemidir. İbni Abdullah fiziki varlığını aşarak anlatıcı için “vücutumdaki İbni Abdullah” şeklini alır. Aşk üzerinden dile ve hatta onun ötesindeki kültürel birikime ulaşılır:

Vücutumdaki İbni Abdullah'la konuştum: “Aşk ateşten bir gömlektir. Kalbimin üzerine taş bas. Sevgilim kaşlarının beni yaktığını görsün diye kalbim hangi dilden konuşsun...” (Özdamar, 2005, s34)

İbni Abdullah ile kurulan ilişki Divan şiirindeki âşık-maşuk ilişkisine benzer olarak kurulur. Anlatıcı, divan ve halk edebiyatında sevgiliye ulaşmaya çalışan aşğın dilini kullanarak bu ilişkiyi yeniden inşa eder. İbni Abdullah ile deneyimlediği bu aşk anlatıcının hatırlamaya çalıştığı kültürün, geçmişin yeniden üretimi gibidir. Bu aşk aracılığıyla babaannesinin anlattığı geleneksel halk hikayelerini yahut Kur'an'da geçen Yusuf ile Züleyha motifini hatırlar. (Özdamar, 2013, s.31) Züleyha'nın Yusuf için duyduğu tensel arzuyu anlatıcı

İbni Abdullah üzerinden gerçekleştirir. Geleneksel hikâyeden farklı olarak bu tensel arzu eyleme dökülür:

Eşofmanını çıkardım. Seviştim onunla. Boşaldığımda, elleriyle ağzına vurduğunu gördüm, tıpkı İsraili ölü askeri gördüğünde yaptığı gibi, ölüyü gördüğünde ellerini aniden ağzına vurduğunu anlatmıştı bana. (Özdamar, 2005, s.33)

İbni Abdullah'ın bu tensel ilişkiye yani aşka bakışı da Yusuf ile Züleyha motifinin bir tekrarı olarak ilerler. Aralarındaki ilişki ölümle benzeşir, suçluluk ortaya çıkar. İbni Abdullah anlatıcını "kutsal aşk" uğruna reddeder çünkü aşka kapılmak hem manevi hem de gündelik olanın ihmaliyle sonuçlanacaktır. İbni Abdullah, bunu "Seninle yatmaya devam edersem, vücudum değişecek, işimi kaybedeceğim..." (s.35) şeklinde belirtir. Bu reddediliş âşğın sevgiliyi kaybetmesinin ardından duyduğu acıya benzer:

Onun odada oturan kelimelerinden ilk kez korktuğum için, dedim ki, onu kutsal bir aşkla seveceğim. Harfleri öğrenmeye devam edeceğim. Bir sayfa açtım. Yazıda yaydan bir ok çıktı. İşte orada kalp, ok gitti, kalpte durdu, bir kadın gözünü kırıştırdı." (Özdamar, 2005, s.35)

Divan Edebiyatındaki sevgilinin kirpiği olarak kullanılan ok motifi hikâyede yazı, yani Arapça harfler aracılığıyla anlatıcı tarafından yeniden deneyimlenir. Dil ve harfler yeni bir kültürel uzama giden yolda anlatıcının köken belleğinin bir kaynağıdır. Yazı odası, harfler ve kelimelerle birlikte anlatıcının aradığı kültürel uzamın bir sağlayıcısı halini alır fakat bu deneyim mutlu hatıraları yahut hikayeleri beraberinde getirmez. Anlatıcı, "vücudundaki İbni Abdullah" ve belleğindeki yeni Arapça kelimelerle Almanya sınırlarındaki tren garına döner. Yazı odasının dışına çıksa bile Arapça kelimelerin Türkçe anlamlarını hatırlamaya devam eder. Acılı, zorlu bir yolculuk olmasına rağmen anlatıcı, göçün baskısıyla kaybedilen sözlüğünü diğer bir deyişle eksik belleğinin öte yanını bulur:

İlk kez İbni Abdullah'ın kapısının önünde durduğumda üç kelime vardı annedilimde. *Görmek, Kaza geçirmek, işçi*. Dedeme gitmek istedim, anneme ve annedilime giden yolu bulabileyim diye. Dedeme

aşık oldum. Aşkı anlamaya çalıştığım kelimelerin hepsinin çocukluğu vardı” (Özdamar, 2005, s.38)

Geçmiş olan, kültürel uzama dahil olan kelimelerin bir kökeni, yani bellekte süregelen bir varlığı vardır. Hızlı bir süreç olan göçte, yeni geldiği fiziksel ortamın sonradan dahil olunan dili aracılığıyla bu süreci kesintisiz deneyimleyemeyen anlatıcı kendisini eksik, yalnız ve dilsiz hisseder. Hikâyede tekrar eden temalardan olan “çocukluk” anlatıcının bu arayışının bir kazanımıdır. Anlatıcı, “çocukluğunu” bulduğu bu kelimelerle artık diğerlerinin acılarına da tanıklık yapar. Yolculuk ve arayış artık nihayete ermiştir. Anlatıcı, kendisini bir “kelime toplayıcısı” olarak tanımlar. Bu artık üç dili bavlunda bulunduran ve geçmişini bu kelimelerin her biriyle anımsayabilen bir öznedir. Çatışmayla başlayan yolculuk en nihayetinde bir kültürel birliği beraberinde getirir. Diller birbirini tanımlar, oluşturur, aradaki sınırlar ortadan kalkarak anlatıcının kendisini yeniden kurmasına yardım eden bir noktaya ulaşır. Bu kayıpla başlayan hikâye acının, eksikliğin ve kaybedilen belleğin tekrar hatırlanarak ifade edildiği bir sona ulaşır:

“Almanya’da ne yapıyorsunuz?” diye sordu kız.

“Ben kelime toplayıcısıyım.” İbni Abdullah’ı, ruhumun içindeki ruhu düşündüm ve annedilimde bir kelime daha anımsadım: Ruh, Seele demektir.”

“Seele, Ruh demektir,” dedi kız. (Özdamar, 2005, s.40)

Sonuç olarak, Emine Sevgi Özdamar’ın edebiyatında dil, göçmenliğin ve göçün ardından gelen zorlu koşulların dil üzerinden deneyimlendiği ve okura aktarıldığı bir dünyayı sunar. Mekânın fiziksel değişimi anlatıcı üzerinde bir travma oluşturur. Anlatıcı için köken kültürünün diline eklenen ikinci dil zamanla kendi dilini, bakış açısını ve deneyimin kaynağını dönüştürür. Bu dönüşüm hızlı ve sert olduğundan zamanla anlatıcıyı yabancı bir dünyaya iter. Mekânla dil aracılığıyla kurulan ilişki karmaşıklaşır, anlatıcı deneyimlediği çatışmayı, yabancılaşmayı farklı dillerde aktararak zengin bir dünya yaratır. Özdamar’ın ilk hikayelerinden olan “Annedili”nde anlatıcı güncel zamanda ikinci dili aracılığıyla yaşadığı mekânı de-

neyimlemektedir. Anlatıcının zihnindeki geri gidişlerden görüldüğü üzere, bu köken kültürüyle arasında bir kopuş yaratmakta ve anlatıcıyı kendi iç dünyasında bir çatışmaya sokmaktadır. İnsanlarla anadili aracılığıyla iletişim kuramamak anlatıcıda bir travma yaratır. Bu anadilin kaybı politik nedenlerle anlatıcının maruz kaldığı sürgünün şiddetidir. Anlatıcı, bu kaybı onun benliğini yıkan, eksik bırakan bir durum olarak göreyerek bunun üstesinden gelmenin yolunu anadilin de ötesine gitmekte bulur. Anlatıcı tarafından Arapça, “Dededili” olarak tanımladığı tüm geleneğin bilgi birikimini sağlayan bir kaynak olarak kaybın çözüm yolu olur. Hikâye tıpkı anadilin kaybı gibi Arapçanın kaybının sebebini de iktidar şiddeti olarak yansıtır. Arapça kelimelerin ana dildeki anlamları anlatıcı tarafından hatırlanır. Bunun sonucunda, içsel bir yolculuk geçiren anlatıcı her üç dili aynı anda aynı potada erittiği yeni bir uzama ulaşır. “Annedili”nden “Dededili”ne doğru çıkılan yolculukta kazanılan bellek ile görevini tamamlar. En nihayetinde, Emine Sevgi Özdamar, dilin sonsuz zenginlikteki anlamlarını yaşama dayalı kültürden, anlama dair olanaklardan ustaca yararlanarak hikâye evrenini farklı imge dünyalarının birleştiği bir kaynağa dönüştürür.

KAYNAKÇA

Asutay, H. ve Çelik, J. A. (2018). Göçmen Yazını Yazarı Emine Sevgi Özdamar'ın “Mutterzunge” Adlı Eserinde Dilsizlik Sorunsalına Bakış. *International Journal of Social Humanities Sciences Research: (JSHSR)*, 5(27), 2946-2962. doi:10.26450/jshsr.688

Balcı, U. (2018). Emine Sevgi Özdamar'ın Mutterzunge Adlı Eserindeki Kalıp İfadeler ve Türkçe Çevirisindeki Karşılıkları. *Social Sciences Studies Journal*: 4(24), 4849-4860. doi:10.26449/sssji.941

Barthes, R. (1993). *Gösterebilimsel Serüven*. M. Rifat & S. Rifat (Çev.). Ankara: Yapı Kredi.

Benjamin, W. (2014). *Son Bakışta Aşk: Walter Benjaminden Seçme Yazılar*. İstanbul: Metis.

Chambers, I. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. Türkmen, İ, & Beşikçi, M (Çev.). İstanbul: Ayrintı.

George, M. (2012). Migration Traumatic Experiences and Refugee Distress: Implications for Social Work Practice. *Clinical Social Work Journal*,40(4), 429-437. doi:10.1007/s10615-012-0397-y

Kocadoru, Y. (2003). *Geçmişten günümüze Almanyada Almanca yazan Türkler ve Emine Sevgi Özdamar*. Eskişehir: Rema Matbaacılık.

Kristeva, J. (1984). *Revolution in Poetic Language*. L.S Roudiez & M.Waller (Çev.) New York: Colombia University.

Rifat, M. ve Rifat, S. (2000). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. İstanbul: Om.

Seyhan, A. (2012). *Writing Outside the Nation*. Princeton: Princeton University.

Özdamar, E. S. (2013). *Annedili*. F. Doğan (Çev.). İstanbul: İletişim.